

Azon külön kormányformák, mellyeken a' világ keresztül ment, mai nap mindnyájan egymás' módosítására irányzanak. A' hódoltatók' phasisa betölt, a' hódítások' mezeje már csak a' polgárisodásnak áll nyitva. A' világ látott keresztháborúkat a' vallásért, látott a' szabadságért: — Ielkismeretes hit, valójában, a' kard' szónoklata mellett! rendes szabadság, puskatőrök' urodalma alatt! -- A' vakbuzgóság, bármelley kötösben, gyűlöletes. Az ész, a' szükség, a' meggyőződés: ím a' valódi propaganda! Sem vallásnak sem szabadságnak nem kell többé fegyveres kézzel predikáltatni.

Napoleon, azon felül, bármelley nagy volt is, episod' embere volt, 's egy erőszakos transitióé. Napoleon, egy szóval, nem vétethetik eszköznek. — Anachronismusa a' világosság' századának! —

Jól értette azt ez a' császári ifju, ki elenyészett, ismeretlen fia egy olly dicső atyának! Lassu nyavalya emészté el. — De semminek vétetnek-e a' fonnyasztó okok, mellyeket nem gyógyíthat orvos; az az erkölcsi méreg, mellynek ellenmérge nincs; ez a' láng, táplálhat nélkül; ezen elviselhetetlen terhe egy névnek, melly egy egész életre olly nagy súlylyal rá nehezkeedik? — Midőn olly dolgon csüggünk, melly nem lehet többé; de egyéb sem tudunk lenni semmi: mit tegyünk ezentúl a' világon? A' vihar zajogva megtörik a' sziklán, mellybe ütődik; az utolsó hullám elenyészik, lassudad panaszzsal.

Lamarque Nestor után. France littéraire 1833. VII.

TASNER ANTAL,

m. t. társasági l. tag.

SZELLEMI MOZGÁS ANGLIÁBAN 'S ANNAK HALADÁSA, TEKINTETTEL MÁS EUROPAINEMZETEKRE.

Békétlen időkben, midőn a' nemzetek átalakulnak, a' régi kormányok összeomlanak, újak emelked-

nek, midőn az erkölcsök felbomlanak, a' vallás' szövétneke elhúny, 's minden szétfoszlik és elolvad: akkor a' szilárd, nyugalmas, és képző literatura' létele lehetetlenség. A' crisisek' koraiban az értelmi szülemények ingatagok, vulkänneműek, zavartak, gyöngék. Szárnyai teljes szabadsággal kiterjeszkedni nem képesek. A' dühöngő tenger fölött nem lebeghetnek nyugalmasan a' jégmadarak. A' felzudult elemeknek le kell ujra csillapodni, a' természetnek nyájisan kell megint mosolyognia, a' világnak ismét figyelmessé lennie, minekelőtte a' lángész' hangja foganatosan hallhatná magát.

A' literatura, úgy mint a' nemzet' sajátosságos, legbelső, 's közkiterjedésű gondolkozásának valódi 's hatalmas kifejezője, méltóságának, vagy elvetemedésének bélyege, hatóerejének, vagy laukadságának nyilvánlatkoztatása, 's elméinek minden állapotaikban és viszonyaikban szikrája, nem képződik ki, míg a' vezérszellem nem juta elégséges erőhöz, ügyességhez, és szilárdsághoz.

Egységi középpont nélkül nincs nemzetnek literaturája. Szétbontakozott részű, ingatag országos alkotmányban, melly feszülő erő, 's tömött velő nélkül szükölködik; hol mindon egyes tag sajátelműleg mozog, és önkényesen vagy kénytelenül, gyakorta a' nagy közönségnek árt; hol igazgató összehangzás nem uralkodik; hol félszegség, szenvedély, előítélet parancsol; hol a' valódi politica, 's országtudomány majdnem egészen ismeretlen dolgok, hol a' legharsányabb torkunak van igaza; 's a' legpórszerűebb mocskolódtul leginkább rettegnek; hol az egyszer eltökélett hibás elhatározás melletti oktalan megátalkodás erős characternek tartatik, hol az észellenes rendszabályok által önmagokat, és az egész hazát a' veszély' örvényébe taszítják; hol az ember megfontolatlan haszonlesésből tulajden maga érdeke ellen dolgozik; hol a' valódi érdem nem csak hogy félre ismértetik, hanem gunyoltatik, és üldöztetik is; hol a' józan ész ellen

párt üttetik, és az esztelenség' bálványának oltár emel-
tetik: ott nincs nemzeti literatura, mert ott nincs nem-
zeti politica, nincs nemzeti egység és erő, szóval:
mert ottan „nemzeti értelem“ nincsen.

Az illyes országban nem előre néznek, hanem hát-
ra. A' hajdanból általvett szokásokhoz ragaszkodnak.
Nem azon nyugosznak meg, a' mit önmagok, hanem
a' mit eldödeik cselekedtek. Tapsolnak azok' tetteik-
nek, önmagok veszteglőn maradvák. A' régi vadság
szentnek tartatik, a' régi balvélemény törökhitté vá-
lik; a' régi romlás-elemek új képző anyagot nyujta-
nak. Így hanyatlanak vissza, midőn előre förtetni vé-
lik magokat.

Láthatni egy illy országban ezer egymásra tolon-
gó történeteket, mellyeknek hullámai kölcsönösen csap-
kodnak egymás fölé a' nélkül, hogy megnyugtató kö-
vetkezést nyujtanának; láthatni ezer összevisszált,
szerteszört, egybe nem függő parányokat (atomus),
mellyeknek teremtésül kellene szolgálniok a' nélkül,
hogy a' teremtés létesüljön. Mi sem állhat itt elv, mi
sem állhat alap gyanánt.

Ezt megfontolván lássuk, millyen volt Angliában
az úgy nevezett frondei (gáncsoskodó) literatura III.
Vilmos és a' huzamos parlament alatt. Milly idomta-
lan, milly vakmerő, milly semmiséges, milly elbizott,
milly határozatlan volt az. Valljon nem azt kell-e
hinnünk, hogy reszketeg árnyékat látjuk egy olly in-
gadozó társaságnak, melly alig képes egyenest tar-
tozkodni?

A' reformationnak első lángja Angliában csak mág-
lyákat lobbantott fel, nem értelmi erőket. Miután a'
rettenetes Erzsébet a' pártokat lecsillapította, a' vallási
felekezeteket elremítette, egész Angliát hódolásra kény-
szerítette, csak akkor léptek fel *Shakspeare* és *Baco*.
A' francziáknál Rabelais olly időben írt, midőn a' ki-
rályi főhatalmat senki sem hozta kétségbe, midőn a'
Ligue, a' catholicusok' összeesküvésének ezen ször-
nyetege csak egyetlen egy írórt sem szült. A' frondei

korszakból semmi; utóbb lobbant fel Corneille' lángesze. Midőn XIV. Lajos' uralkodásakor a' királyi udvariság' bő redőzetű szertartásos palástja alatt a' feudalitás' pánczéla elkallódott, egész egy erdeje serdült fel az észszel teljes 's dús szellemű férfiaknak, kik mindnyájan egyszerre lövelték szerte lángeszeik' sugarit.

Egész a' 18. század' végeig parlagon hevert a' tudományok' telke. Hasonlított az ama' tompa csendhez, melly fürgeteget előz meg. Diderot, Voltaire, Montesquieu voltak azon időszak' csillagai. A' zivataroktól hányatott értelmi erőnek soha sincs ama' szelid 's erős fénye, mellyet csak béke' idején csodálunk.

Milton' Elveszett paradicsoma a' stuarti restauratio után veszi eredetét. *Dryden* ugyan azon korban élt. II. Károly alatt észrevehetőek itt ott némelly elmeszlikrák, mellyeket II. Jakab' kormányának nevetséges bánásmódja, és sunnyogó lázasztása csak hamar elfojtott. Miglen bizonytalan vala, ha III. Vilmos uralkodni, ha a' catholica vallás győzni vagy győzetni fog-e, addig a' röpkeiratok voltak egyedüles emlékezetre méltó szüleményei a' literaturának. A' költészetet az utczai dal, a' románt az ujságok fojtatták el.

Végre Anna királyné békesőbb királyi székbe ült. A' literatura ismét némi állandóságra kapott. A' nyilvános hitelben való bizodalom növekedett. Már nem csak egyedül hirlapok és röpkeiratok olvastattak. *Pope*, és vágytársai egy tudományos műhelyt alkottanak, melly eleinte nagyon is magasztaltaték, utóbb pedig felelte becsmérelteték. Egy második írói egyesület követé az elsőt, és pedig erősebb, mert a' Jakab' pártjának zendülése dugába dőlt, mert a' Stuartok minden reményeikből kirekedtek.

A' gondolkozás, mellynek nem kelle többé a' fegyverzőrejen és polgári háboru' iszonyuságán aggódnia, szabadon és tetemesen kifejtődzhetett. *Junius* és *Burke* léptenek fel. Ezeket követék *Goldsmith*, *Akenside* 's

más némellyek. Mindnyájan ezek a' 18 és 19d. század közti nagy átmeneteli ponthoz törekedtenek.

Észre veszszük itt *Cowpert*, az ő kortársokat, ki már akkor az előre készülő nagy változásait Európának ösztönileg megsejdité; *Crabbét* a' náloknál fiatalbat, ki arra vala szánva, hogy életét egy új sarjadéknak közepette meghosszabbítsa. Az Anna' országjárakor ismét becsbe jött classicaei studiumok remek példányaikhoz közelgetének. A' 18. század' vége felé már szép a' britt literatura, 's egy jövődő felséges korszakot ígér.

Az felette nagy szűkelműséget árul el, ki elválaszthatónak véli, a' mit isten összekötött, ki időszakot időszaktól elszakaszt, 's a' magában hiányos és kevéssé érdekes töredékét némi nagy ideák' forrásának egy kisded foglalatban adja elé. Minden összefogódzva, minden egybeszövetkezve van. Mindenik évszázad nemzője egy más évszázadnak. Minden értelmi erő egy más előtte valótól függ. Junius, Cowper, Burke, ezen fényei a' 18. század végének Angliában, sokkal hatatósb befolyással voltak jelenkorunk' szellemére, 's iróira, hogy sem őket halgatással elmellőzhetnők.

A' *whigismus*, vagy a' függetlenség' szelleme II. Károly, és II. Jakab alatt lelkesen törekedett a' korlátlan hatalom' elhárítására. III. Vilmos, valamint Anna alatt is megújította a' küzdést, midőn egy uttal az absolutismust és jacobinismust is megtámadta. Voltak néha ügyes, gyakran bőbeszédű szónokai, 's dialecticai szórszálhasogatások 's tüzes merészletű szótekervények által emlékezetes írói. Mindazáltal a' valódi művészet még hibázott próbatételeikben.

Csak *Junius*, az ismeretlen szerző, kinek dicsőségét valódi nevének eltitkolása öregbíti, egyesíté Angliának minden polemicai talentumait, Vilmos' thronra léptétől fogva magába. Az ő prosája valóságos angol. Ironiája hideg, mérges, rettentő, titkon áskálódó. Több benne az érzés, és mélység, mint a' heveske-

dés. Soha nem birt író nagyobb ügyességgel az önma-
ga által érzett megvetésben másokat részesíteni.

Ha szabad e' Junius' leveleinek szerzője felől a'
műbirák' nagyobb részével nem egyezőleg vélekedni,
úgy oda nyilatkozunk, hogy ezen szerzőnek nagy ta-
lentumi tökéletessége mellett, annak fogyatkozásaira
nézve nem kell hagynunk magunkat elámítatni. Az ő
epés írásmódja gyakran nem pezseg egyébtől mocsko-
lódó személysértegetésnél, mellyet ő jéghidegsége 's
nyilaló finomsága által még rettenetesbbé teszen. Jobb
lett volna talentumát, és csodálatra méltó ügyességét
botránkoztatásig ritkábban alacsonítnia le. De Junius
irgalmatlan. Bizonyos fenevadak' marása, mellyeknek
agyarai közt az emberi vér megalszik, nem vesze-
delmesebb, mint az övé. Az olly valami nyers, 's
egyetemben olly valami befátyolozott; az olly mardosó,
olly kevéssé színezett, 's olly talpra esett gúny, hogy
Socrates vagy Franklin sem tudtak volna illy megtá-
madásnak mit is ellene szegezni.

A' művészet' tekintetében Junius olly remekpélda,
mellyet magával a' régiséggel össze lehet állítani. Ugy
látszik, a' szobrászathoz szabott pontosság általfolyt írás-
módjába, úgy látszik, attól kölcsönözé komoly és mély
characterét. Ollyan az, mint midőn némi rendítő Ne-
mesis ihli meg a' szerzőt. Magán uralkodó, hatalmas
dialecticus, szellemének kímélője, fellengő erejének
mérséklést parancsoló, szószerkeztetését, mint lovag
az ő paripáját, intézgető, mindig egyszerű, tartózkodó,
velős gondolkozásu, természetes a' szóválogatásban
lévén, utánozhatlan szerzővel ismerkedünk meg benne.

Mellette *Burke* foglal helyet. Ki legyen *Burke*?
Legélénkebb kifejezője a' britt ékesszólásnak, an-
nak igazságtalanságaival, annak fanyarságával, annak
nemzeti, vagy pedig a' szépművektől és természettől köl-
csönözött képeivel, annak kardoskodó polemicájával, 's
személyes szóvitáival. Chatham és Pultney vetették
meg az ékesszólás' alapját, de még is csak „A' fel-
lengezőről tett próbatétel“nek szerzője által jutott az

teljes kifejlésre. Burke körül egyéb, másod rangú talentumok fűződtek össze. *Sheridan*, *Grattan*, *Curran*, irlandiak mint Burke, előadásokban nálánál sokkal vakmerőbbek, valamint kevesebbé tiszta izlésűek.

Goldsmith mint költő, és mint prosaicus kétszeres említésre érdemes. Az elmék' megindulása, melly a' francia országos feldúlásnak előhirdetője vala, még annyira el nem harapozott, hogy az angol köztársasági gályának árboczá't ledönthette volna. Egyébiránt ezen megindulás okozott még is némi ingadozást 's behatott a' társasági állapotba.

Az innét származott visszahatás észrevehetővé lett a' literatúrában is. A' természet' tisztelete nagyobb kedvességre kapott. Popenak költészi fodros tászliai kiavultak. Thomson, ecsetének nehézkessége mellett is, törekedett az év' szakait festéseivel ismét becsbe hozni. Az egyszerűség hibázott nála, de festői szemekkel bir vala. Utána *Goldsmith* következék, ki természetileg egyszerűbb vala, azaz ki egyszerűnek mutatkozék a' nélkül, hogy természetiséget tulajdonítana magának. Ő, mint *La Fontaine* (nem az újabb német, hanem ama régiebb francia *La Fontaine*) csak ékes írónak, divatköltésznek tartotta magát.

Vegyük fontoló'ra a' talentumok' és lelki adományok' ezen nem-ágozatát, ezen észrevehetlen tenyésztését az ideáknak. A' nagy talentumu emberek némileg nemzői más hasonlóan jeles személyeknek a' nélkül, hogy vérség' köteleivel lennének hozzájuk kapcsolva. Csak nem azt tehetni fel előre, hogy a' megfontolt értelmi erők egymást viszonyosan teremtik elé, 's egymást tenyésztgetik szellemi nemzése által azon különféle árnyéklatoknak, mellyek évek' jártával vagy eltűnnek, vagy erőben és kiterjedésben tetemesednek.

A' természet, mellyet *Pope* egészen elvesztett szemei elől, ismét feltűnik *Akenside*, *Collins* és *Gray* műveiben; méltóságosan fejlődik ki, de még is izlés nélkül *Thomson*nál; egyszerűen és valódilag *Goldsmith*-nél. A' költészet elváltoztatja alakját 's megújul, nem

hirtelenül, hanem húzamosan és képesint. Lassan lassan kinő mesterkelt pólyáiból. Popenál a' paloták' satyrusát játszá. Általában elménczkedő és gáncsolódó vala. Goldsmithnél az elhagyott falut, és az utast természeti vonásokban festi.

Nem veszünk-e észbe egy éles hasító vonalt ezen kétféle írásmód, ezen kétféle gondolkozás között? De a' hasító vonal elhárítatik ama kettejük között álló írók által, kiknek neveit főlebb említők, 's kik a' természeti költészetre utat törtek, az egyik „Elegia a' falusi temetőről“, a' másik, „Oda a' szenvedélyekről“ czimzetű, és némelly más szinte olly egyszerű mint lelkes, pásztori költeményei által.

Goldsmith' írói köre korlátolt vala. Egyedül belső ösztönére hallgatván, egészen arra bizta magát a' nélkül, hogy ismerné azt. Magát, mint valami szépliteratort, úgy tekinté, 's nem tudá, hogy lángész vala. A' mit verseiben csodálának, nem a' bennök uralkodó lágy érzés, nem pathosi fellengezés volt, hanem a' mindig egyirányos, mindig szabályszerű versmérték' tisztasága.

Goldsmith' költői utódja sokkal visszatartózkodóbb, sokkal szerényebb, sokkal rendkívülebb férfi vala; ki a' világtól tartott, 's utálta annak gonoszságait, mert gyönyörködéseiben részt nem vehetett. *Cowpernek* több hasonlósága volt *Rousseauhoz*; némi nyavalygó érzékenység, némi folytonos belső elégtelenség, eltökélett vonzódás az erdőn, völgyön, 's magányban bolyongó élethez, a' szünetlen, és bizonytalan ábrándozásnak megszokása, emberfutás és társaság-utálat: ezek voltak nevezeteseb erkölcsi sajátságai.

Szigoru vallási ideákban fölnevelkedvén, az anabaptisták' rendszabásaihoz szoktatá magát. Az erkölcs' tisztasága, a' vérség' köteleinek tisztelete, az életmód' egyszerűsége, mindennél többet ért előtte. Az indulatok' erőszakoskodása, a' dicsvágy' ingerlései, minden emberi igazságtalanságok, felháborították őtet.

Tudta 's akarata nélkül ő egy vallásos, 's csaknem vakbuzgó democratá vala.

Míg Rousseau jóslói hevében ki-kifakadt a' társas élet' mivolta ellen, mellyet összeroskadás fenyegetett; Cowper az ő visszatartózkodó magányából ugyan azon átokvillámokat lövöldözé, 's ugyan azon elkerülhetlen catastrophát jövendőlé meg. Voltak neki, saját tanelvei (Lehrsätze), saját tulsági, saját szabadság-fellegése, saját embergyülölő átkozódásai, saját kitérésai a' fonák izlés, és pedanteria, valamint az udvarok' fényüzése, és a' paloták' bújálkodásai ellen. Kerülé, mint Rousseau, az embereket; valamint ennek, ugy neki is voltak méltóságos, vagy gyöngéded szavai a' nap-támadatnak, 's lenyugvásnak, az erdőnyilások' és viz-zuhatagok' festésére. Mint Rousseau, megjóslá előre Franciaország' forradalmát.

„O Bastille, Franciaország' gyalázata, kiálta ő, te azt jobban megbecstelenítetted, mint száz csatavesztés képes lehetett volna. De nincs messze már az idő, mellyben ezen annyira lealacsonított nép ismét föl-emelkedik, midőn isten, kezeiknél fogva ismét napfényre fejja hozni, kiket az irtózatos börtön rejt. Mert minden nemzet szabadságra van teremtve, mindnyájan elébb utóbb megbiztosítják abban magokat.“

Goldsmith' lelkesedése csak érzékeny vala; Cowperé pedig bölcselkedő és vallásos. Ezen utóbbi, ki korának minden benyomásait fölvette magára, és ki a' 18d. század' véghatárán született, egy csapással semmi-be dönté Pope' mesterkélő költészetét, elhárította a' satyrákat az oktató költeményekkel, a' sziklára csapván egy új költői forrást fakasztott a' társaság' kebelében, midőn egy uttal eszközlé feltünését azon Musának, ki a' 19d. században Byront megihlendő, Wodsworthot ringatandó, 's Lamartinenak utat törendő vala.

A' költészetről menjünk már a' prosára, és lássuk, milly befolyást üzött annak philosophiai törekedése jelen századunkra.

Junius az angol prósának képmását állította fel polemicájában, Burke pedig remekpéldáját az éjszakai ékesszólásnak, szabatos következményekkel, kitűnő rajzolatokkal. Az Angliával határos Scotia azon mértékben látta hatalmát csökkenni, melyben amannak elsősege érezhetőbbé lön. Csak nem egészen protestans lévén, jóllehet lakosinak lángeszére, 's állhatatos műszorgalmára nézve vetélkedék vele, de a' kereskedés, dicsvágy, és hadakozás' tekintetében első helyre föl nem verekedheték. Egyedül a' tudományosság jutott neki, és azt hatalmába is hajtotta. Így támadt a' calvinismus' scepticai és critikai szellemétől vezéreltetve ama történetirók' és bölcselkedők' iskolája, melly korszakot alkotta.

Robertson és *Hume* történeti fejtegetéseket ismerettek meg, mellyek a' körülállások' elrendelésében való tisztaság és mesterség, az előadási és összeszövésbeli ügyesség, az azokból kivont következtetések' finomsága miatt érdeemesek, hogy remekpéldául állítassanak ki. Még is hévlelkűség', emberek iránti rokonszoros érzelm', dramai fordulat', színvegyület' és indító erő' hiával vannak. Az igen messzevitt criticának lehelete megmervítette csodált műveiket, mellyek jó történeti mentőbeszédék, szerencsés összevonások, de nem eleven rajzolatok.

A' szerzők nem szövetkeztek az érdekek' vitésségeihez. Mint egyetembeli professorok, iskolai szemüvegen nézték a' világot. Mint criticusok, a' történeteket saját mértékeiken fontolgaták, és úgy fejtegeték, mint valami görög kézirat' variánsait szokás fejtegetni. Hogy ők jeles elmék, tagadni nem lehet. Még is mennyire elsáppadnak, mennyire összezsugorodnak, ha *Thucydides*hez, vagy *Tacitus*hoz hasonlítjuk.

Hume könnyű, kellemes, szerencsés író; de részrehajló ügyvéd, ki, a' mit mondhatna, elhallgatja, állításokat megmutatás nélkül hoz fel, 's a' rabulismus' minden mesterfogásaiban keres menedéket, hogy az ügyet, mellynek védelmét felvállalá, a' legkedvezőbb

nézőpontban terjeszse elő. Robertson kevesbbé éles, kevesbbé lelkes, kevesbbé festő tollal bír. De ő lelki-esméretesebb, mert nyugalmasb, és igazságkedvelőbb.

Gibbon, az ő kortársok, ugy tetszik, minden ellené tüzött vádak' daczára is, mind a' két előtte álló író felülhaladja. Ékesszóló egy critikai országban, festő még a' széttagolásokban is: dagályról, tudományossal visszaclésről, 's felette czikornyás írásmódról vádoltatik.

Egyetlen vád, mellyre ítéletünk szerint érdemes, az, hogy korának rendszabásait feltétlenül elfogadta, nem angol módra ugyan, melly a' történetek' minden lelkét a' pedant értekezés' rostáján szemeli ki, hanem mivel a' francia philosophia' uralkodásának meghódolt, és azzal a' keresztyénség' gyűlölésében osztozott. Ez egyetlen hiba van az ő munkájában, mellynek rajzolatai olly egyszerűek, olly megragadók; melly egyébiránt olly tiszta és mély tudományon alapszik.

A' *Gibbon* által felállított emlék idővel növekedett. *Robertson*' és *Hume*' munkái már elveszték érdemeiket, *Gibbon*' írása minden europai nyelvekre általfordítatott, classicaivá lön. Szerencsétlenségre az *Encyclopaedia*' szelleme meggyöngítette ezen írónak ítélettételeit, menyiben azok a' keresztyén tudomány' ügyét, és elterjedését tárgyazzák. Akármint legyen a' dolog, ő még is Nagy-Britanniának minden történetirói között legkiterjedtebb, legvilágosabb, legrészrehajlatlanabb.

Angliában élt ekkor egy férfiú, ki előtt minden értelem meghajlott. Ki egyetemben jó lexiconiró, gondos műbíró, a' régi nyelvekben jártas keltes tudós, pedanteria nélküli férfi vala, kinek minden phrasisai egyszerűek valának, minden gondolatai mathematicaiak. Neve *Johnson Samuel*. Az ő írásmódja, vég resultatuma az angollatin írásmódnak, melly a' szász formáktól elüt, melly a' romaiaktól kölcsönözi szó-szerkeztetését, melly, a' mennyire csak lehet, a' régi

példákhoz hajlékonyodni törekszik. Johnsonnak csaknem minden phrasisai szóról szóra latinra fordíthatók.

Ezen írónak értelmi ereje szilárd, még is közönséges. Képei ujság nélkül szükölködnek. Ő nem ragadja magával az olvasót. Írásmódja durva, mellynek örömet lelket, mozgást, 's némi fellengést szeretnének adni. Nem venni ő benne soha is észre ama sziporkázó szikrákat, mellyek Montesquieu' történetírásánál 's bölcselkedésénél világítanak. Szószerkeztetésében rendszerint kettejével állanak a' párhuzamos hangjegyzések, kettejével az egymást súlyegyenben tartó főnevek, kettejével a' melléknevek, mellyek mellékdarabúl szolgálnak, és kettejével az igehatározók, mellyek egyhangulag zengenek.

Johnson jól megismerkedett a' szükölködéssel, és testi szerencsétlenséggel: azért a' lelki szenvedés, a' nagy elmék' ezen mély forrása, elzárva maradt előtte. Igen jól felfogta ő az ész' árnyékait; a' szíveit soha sem. Valljon nincs-e tudva, hogy Rousseau-nál, Danténál, Byronnál a' gondolat' kincsei csak azért lettenek termékenyekké, mert a' lélek' sugárai világosították, melegítették? Innét fejtődik meg azon föl sem vevés, mellyre a' „Rasselas“ híres szerzője jutott. Előhoznak még ugyan felőle, de senki sem olvassa többé.

A' nyelvtudomány, melly csak szótanulást kíván, némi előmentét Johnsonnak köszöni. A' maga részéről *Horne-Tooke*, a' politicus író, felvállalá physical szétbonczolását az angol-szász-norman nyelv' elemeinek, mellyek jelenleg Nagy-Britanniában divatoznak. Mind a' két imént említett férfit egy aknát nyit meg, melly még nincs elegendően kimerítve: az angol nyelvtudomány' aknáját. Más tudósok a' részletességek' és történeti feltagolások' szeretetétől indítatván, fel egész a' népregék' eréhez, mentenek, balládákat gyűjtögettek, feledésbe ment szindarabokat magyarázgattak, 's ezen munkálatba, a' scepticai critica' szellemét, úgy-mint a' század' főbélyegét, általültették.

Egy más elrejtettebb, még is hatalmasabb befolyás szinte foganatossá lön. A' régiség' buvára *Percy*, a' tudós *Tyrwhitt*, a' grammaticus *Steevens*, és némelly mások által az óangol költészet, a' régi balladák' töredékei, a' hajdankor' erkölcei és szokásai felett véghez vitt kutatások alapot vetettek előre azon új munkának, mellyhez *Scott Valter* fogandó vala.

Strutt maga, e' fürkészők' egyike, még tovább haladt, mint kortársai. A' scott románokat fogantató gondolat, már az elébbi század' vége felé, úgy látszik, az ő fejében csirázott ki. Egyébiránt e' gondolat ugyan az, melly *Barthélemy*' *Anacharsisát* sugallá. *Strutt*-nak „*Queen Hoo Hall*“ czimü románját nem ihli még is azon valódi élénkség, és pontos észrevevés, millyen az efféle művekben elkerülhetlenül szükséges.

Láttuk már, hogy *Cowper*' vallásos lelkesedése a' költészet' megújítására utat tört. Egy scott földmivelő nem kevesebb járula ahhoz csupa természeti fellengése által egy gyöngéded, 's mély érzelmű léleknek. *Burns* beérte avval, ha magát azon hajlandóságnak adá, melly a' hajdani scott pórnépet ihleté, melly olly gazdag a' mezei költészetben, olly édes, mint az ő völgyeikben virágzó rekettye' illata. Benne több az erő, mint amazokban, 's kifakadóbb az érzés. Gondolkodása terjedtebb, heve tömöttebb. A' közelgető versenygés az alsó és felső rendek között akartán kívül megindítja 's elfoglalja őtet. Kebelében forr valami azon lávából, melly *Rousseaut* elemészté. Ezen szó „szabadság“ nem harsant-e meg? Éjszakamerika nem rázta-e le igáját? Nincsen-e itt a' franczia philosophia melly felszablyázott karral a' régi intézeteket megrohanja, és porba sujtja.

Anglia, erős politicalai alapján nyugodván, mit sem félté még bátorlétét. Hanem az erkölcsi újításláznak, melly mindenünnen jelentkezik, rajta is erőt kellett végre vennie. Ez lebegett egy azon időben *Hume*' a' scepticus', *Gibbon*' a' keresztyénség' ellensége', *Franklin*' az amerikai egyesület' alapítója', *Rousseau*' a' szakadá-

sok' fejedelme', II. József' a' német császár', Turgot' a' francia minister', Beccaria' a' törvénytudós', és Burnsnek, a' pór vámszedőnek, fejeik fölött.

Ki az irományok' történeteit az országokéi nélkül készíti, és az országok' történeteit az irókéi nélkül, az soha nem leszen képes valami hasznos-, élénk-, termékenyítőnek végrehajtására. Annak száraz munkálattiból nem sül ki egyéb, számok' és észrevételek' összehalmozásánál, érdektelennél a' jelenkorra, haszonnélkülínél a' jövődőre.

Burns az ő egyszerű, felséges odáiban, Cowper az ő dús értelmű, felcsigázott verseiben, egy messzelátást nyitottak ki, melly az ég' kékjét, a' gyepszőnyeg' zöldét, a' távol tengert, a' völgyben álló kunyhót, és a' falu' egyháztornyát fák között láttatja. Minden szem, minden lélek gyönyörbe merül a' természet' szemlélésében.

Egy szegény pap, ki Londonba ment valami hivalt keresni, és ki egész ifjúságát egy kisdud hajlékban töltötte el, mezei visszaemlékezéseit költeménynyé próbálta alakítani. Nem nézé ő azokat, mint Burns, a' szenvedélyek' prismáján, vagy pedig a' vallásos, és részegítő lelkesedés' szürkületén, mint Cowper, hanem minden idealis elegyítés nélkül nyers valóságokban, kemény, bús meztelenségökben.

Ezen csaknem satyrai kíméletlenség megegyezett az időszak' dramai törekedésével. Lehetetlen volt ekkor az inség' czondráit, a' szegénynek homlokáról szakadozó veréjtéket, a' társaság' legalsó rendeit jégkarokkal szorongató gonoszságot és mostoha sorsot kitüntetni a' nélkül, hogy az elsanyarodott néposztály' részére, minden nemes érzésű szívek meg ne induljanak. E' feladást *Crabbe* vállalá magára.

Czifra beszéd 's dagály nélkül fegyverkezett ő fel szíveket általfurdaló fanyarsággal. Az ő hideg, fájdalmas bonczolása mélyen meríté kését a' tátongó sebbe. Néha indulatba jó egyedül az igazság' ereje által. Semmire kellő gaznépek, koldusok, tolvajok

és rablók, czigányok, halászok, dugárusok, és kisvárosiak, házalók, tőzsérek, haszonbérlok és falusi mesterek tolakodnak előadásiban, mellyeknek finom vonásaik, mélyen érzett részletességeik, és szorgos kidolgozásuk gyakran a' hollandi oskola' nagy mestereire emlékeztetnek.

Lelke szelid vala, szelleme kérlelhetetlen. Semmi ábrázolat előtt nem hátrált. Bár mi lázító, valamint megrázkódtató jelenés meg nem rettenté őt. Minden társasági vétkeket és rákfenéket a' világ' eleibe terített különösen kitünő versekben, mellyek hat kötetnél többre telnek, 's mellyeket az utóvilágnak elfelejtenie nem kellene. Milly szörnyü nagy lépés ez Pope' uralkodásától fogva.

A' francia országos felforgatás kiütött. Ez maga elegendő lenne Crabbe' lángeszének megfejtésére. Azonban vegyük észre, miért terjedezett a' lelki mozgás mindenféle irányokban. *Burke*, az ékesszóló Burke merőn álla, mint valami bajvivó, hogy kinyujtott karjával a' dülő félben lévő épületet roskadástól megójjja. Ő ama híres munkáját „Észrevételek a' francia zenedülésről“ ismértette meg, mint védelmezését az angol aristocratiának, ellenül a' francia democratiának.

Azon mozgás, mellynek ő ellene szegzé magát, más felül védőire akad. *Godwin* és *Mackintosh*, mint *Burke*ének első rangu ellenei mutatkoznak; az egyik lángész, a' másik dús talentum; mindenik különös megemlítésre méltó.

Godwin philosophia szerint kidolgozott revolutionaris lángész, nem dühöngő, vakbuzgó, izetlen; hanem jól megfontolt, mély, engesztelhetlen. *Godwin* a' 18d. századi társaság' roskadását kívánja. Minden munkáiban szükség és fájdalomjajgatás harsan meg. Ő az éjszak' *Rousseau*ja, helyesebb logicával, mint a' híres genfi, végig tartó és hatalmas, románszerző, történetíró, bölcselkedő, törvénytudós, szónok; fő polczon ül a' feltünő 19. század' írói között, 's képjeleül és kalaúzaul szolgál az új sarjadéknak, valamint *Burke*

képmása az élete' végéhez közelgető nemzetségnek, és annak cselekvésmódjának.

Írásmódra nézve Godwin erős és izmos mint Johnson, de ennél elevenebb. Johnson' előadása veszteglő tömegnek látszik. Godwin' szónoksága rohanó lava. Minden írók közt talán egyedül ő az, ki legkevesebb melléknévvel 's legrövidebb phrasisokkal él. Az ő kétségbe esett lelkesedése csak azt ejtheti álmélnködésba, ki feledi, hogy ő azon európai erőműnek közepette irt, melly mindünnen részekre szakadt, 's kötelekeiből kibontakozott; hogy ő csak néhány lépésnyire állott XVI Lajos' és Robespierre' vérpadjától, általellenében a' Bonaparte által tűzbé és lángba hozott szárazföldnek.

Annyi tömérdek vérengző, szertezűző, és összetoredezett érdekek között megjelent „Caleb Villiam' Mandeville“ és Godwin' tollából folyó egyéb remekművek, feketék, 's egyszersmind fényesek, mint az ébenfa, melly napsugárnál ragyog. Hatalmas lángész, olly tiszta, mint Junius, olly ékesszólású, mint Burke, és ugyan az a' történetírásban, mint az életrajzban, a' románban, mint a' polemicában: eltörölhetlen nyomait hagyta rendkívüli erejének. A' „Political igazság“ czímű értekezésében az angol aristocrátiát finom leleményességgel és hathatósággal támadja meg.

Egy másik, akkor még fiatal szerző a' francia zendülést törekvék mentegezni, tudományosságra és történetekre támaszkodván. Mackintosh inkább sok oldalú, mint általható szellemmel birt. Feltünése nagy reményekkel kínálkozott, mellyek, minthogy igen magasra valának szöktetve, talán épen azért nem valósultak.

Töredékei Anglia' történetéről nem érdemelnek figyelmet. A' parlamentben mondott némelly beszédei fellengés' hiával vagynak, telvék mindazáltal finom kifejtésekkel, telvék gyöngéded árnyéklatokkal, szerencsés rajzolatokkal, és helyén használt ékesszólással. Többnemű kidolgozásai, mellyek némelly Revü-

ewkban jelenének meg, a' legjobb művek, mellyeket hátra hagyott.

Élete birói, törvénytudósi, szónoki, és journal-irói foglalatosságokra oszlott fel. Az emberi szüklétben alig jut elégséges idő mindezekre. Indiában volt tartózkodása, mint parlamenti szónoknak roszúl sikerült próbatételei, részvevése az edinburgi *Review* munkálatiban, idejének és megfontolásának egy tetemes részétől fosztották meg. Ez által elmulatá az alkalmat, azon nagy emlékjel' felállítására való, mellyet magának, a' csupa sejdítésből reá ruházott nagy név' bebizonyítására, készíteni kellett volna.

Az alatt, míg a' franczia forradalom' elvei minden elmét elfoglaltak, élt ismeretlenül Scotiában némelly igen közönséges bírószeiki jegyző, ki egy ó várban nevelkedve, mint a' románbeli *Waverley*, minden régi dibdáb iratokat össze-visszaforgatott, minden penészfogta pergamenteket széthengergete, minden költői töredékeket, mellyeket valahol kezéhez keríthetett, leira és fejtegete. Mihelyest az ifju bírószeiki jegyző oda vitte dolgát, hogy több érkezése jutott, régiségbuvárrá lön, kiegészíté és megújítá ismét az elfeledett balladákat, költői indulatot érze magában ébredezni, 's próbát tön lovagvitézi énekekben, régi rímelők' módjára. Azonban hamar észrevette, hogy az afféle visszaemlékezéseket és képeket legcélszerűsabb lenne könnyű, egyszerű, szabadelmű prosában eléadni; minél fogva ő ugyan ezen tárgyban románokat költött, mellyek hírességének alapját vetették meg. Ezen férfiu *Scott Valter* vala.

A' legnagyobb befolyás, mellyet képzelő tehetsége valaha felvállala, a' régiségtanulásnak befolyása, melly épen ifjuságakor kiváltképen kedvelteték. *Burns*' lángesze az angol közönség' figyelmét Scotiára, 's annak mezei elkölcseire vonta. *Crabbe* és *Cowper* népszerű képekhez, egyszerű személyekhez szoktatták az olvasót.

Mind ezen különféle charactereket : régiséget, népszerűséget, scott nemzetiséget, feltaláljuk ismét Scott Valternál. Még is a' mi különösen csak őt illeti, az az ő vizsgáló tehetsége, emberszeretete, szoros ismerése azon titkos rugóknak, mellyek mozgásba hozzák az embereket, végre az ő előadó talentoma. Az általa megfutott hosszas pályatéren mind ezen saját-ságok csodálatra méltó egyesületben feltaláltatnak : természetes festések, régi erkölcsök, eleven tájképek, katonák' és parasztok' charactervonásai, mellyek szinte olly pontosan vannak rajzolva, szinte olly igazán árnyékolva, mint Rembrandt' fejei.

A' 18. század' philosophiája csak másod rendű befolyással volt Scott' talentumára. Annak scepticismusa ő bele nem gyűlölséget, hanem részvétlenséget csepegtetett, a' mi a' scepstis' következéseinek egyike; keveset aggódott ő a' political mozgásokkal, az országok' crisisseivel. Jacobita enthusiasmus nélkül, szokásból aristocrata, fiatalkori szoktatás által, valamint személyes hajlandóságból léginkább az alsó néposztályhoz és természethez vonzódván, az egy szülőföldének erdeit, és hegyeit kivéve, mit sem szeretett szenvedélyesen.

Ő Rousseau' ábrándos tulságát, Fielding' satyráját, Richardson' intő erkölcsiségét, hidegebb, nyugalmas észrevétellel, a' helyek' hiv, eleven festésével, népregék' alkalmazásával, régi viseletekkel, dús érzelmű legendák', 's történeti esetek' használása által pótolta ki. Ezek voltak reá nézve a' források, mellyekből érdeket vont.

Shakspeare' képszoira, mellyet már Johnson ismét felállított, hova tovább ragyogóbb lön. Scott is tanulta a' nagy költőt. Ennek köszöné ő azon valódi characterfestési ügyességet, mellyben eszt és termékenységet egyiránt csodáljuk. Minden korabeli írók felett nagy mértékben birta ő a' mesterséget, mikép lehet valamelly characteret minden félárnyéklataival, saját-ságaival egész erejében, 's egész gyöngéjében előadni.

Scott nem csak régiségbuvár, hanem a' románnak Shakspearje is. Gil Blas a' társasági vétkeket festi. Richardson egy családkört, mintegy tizenkét személyből összeseregíttet, rajzol. Cervantesnek körülbelül hasonló számu színjatszói vannak, kiket philosophiai és comikai dramájában léptet fel. Scott Valternál ezernél több különemü, jól megfontolt charactereket számlálhatni. Ezen utolsó szerző' terveinek tökéletlenségét több műbirák kimutatták. Shakspearéi sem voltak jobban gondolva. Az egész nagy mesterség, egyiké úgy, mint a' másiké, egyedül a' characterfestésben állott.

A' nélkül, hogy fontolóra akarnók venni különféle változásait azon ember' tudományos életének, ki olly sok kötetet irt, mint Voltaire, figyelmünket csak szellemi körére fordítjuk. Mi lett a' költészetből? Mi módon szelidítette meg a' francia országos dulongás a' francia Musa' geniusát? Milly benyomást tett ezen geniusra ama kétségbeesés' lelkesedése, mellynek műszere Godwin vala?

Királyi székek összeroskadnak. Egy hódító pusztítja Európát. A' szabadság csak megmutatta magát, hogy véres árnyékként eltűnjön. A' vallási vélemények kihaltak. Fenntartotta ugyan Angliának aristocratiája és kereskedése a' britt alkotmány' régi épületét, még is mindenki előtt bizonyosnak látszik, hogy annak is össze kell nem sokára roskadnia. Magában azon harczban, mellyet Nagy-Britannia Bonaparte ellen visel, valami erőltetett, valami szerfeletti van, melly sokáig nem tarthat. A' népek össze vannak zúzva, megcsontkítva, széttagolva, már a' hatalmas hadviselő által, ki az emberi életet játékuul veszi, már a' fejedelmek által, kik a' népeket csere-eszközül nézik, mellyről kényök szerint rendelkezhetnek.

És még sincs a' társalkodás fényezés' 's más mindennemü gyönyörködések' hiával, tanult, büszke, philosophiai szellemü lévén. A' gyönyörtisztelet mit sem veszte befolyásából. Egy pompás, arannyal fődött

holttest, melly erkölcsös vallás, és valódi erény' lelke nélkül szükölködik. Azért ütközünk egy hiu ingerlékeny férfiuba, ki a' nemességnek minden hibáiban részt vész, mert ő maga is nemes származatu; a' nemességet még is gyűlöli, mert sérté kevélységét, és kinek lelke minden könnyelmű, embergyűlölő, kétségbeesett, vad, és bujálkodó gondolatokkal összehangzásban áll: ez *Lord Byron*.

Ő bizonyos tekintetben arra látszott rendeltetve lenni, a' mit teljesített. Régi neve gyalázattal való bélyegezve, anyja tébolyodott, szépapja gyilkos, apja egy korhely ember, ki minden vagyonát elpazérlotta. Ő maga Scotia' és Anglia' erdeiben vad ifjúságot élt, zabolátlan gyermekség után, melly őt mindennemű kicsapongásokra szoktatta. Szegény lévén, megvetésben állott a' vele egyrangúak előtt. Első próbatételei több műbiráktól kigunyoltattak, 's nevetség' tárgyává tétetek. Mennyire vágyhazott ő bosszút állani magáért.

Elsőben is mind azokat, kiktől megsértetett, nevetségessé tenni törekvők. Azután hazájának aristocratiája és rangjának osztálya ellen élethalálra háborut indíta. Végre visszaélt lángeszével, hogy felcsigázott gondolkozását a' természet' szépségeinek, hogy egy kevély, nyughatatlan függetlenségi szerencsét az udvariságnak, gőgös komolyságnak, képmutatásnak, palóták' rágalmának, általa észrevett ezernyi semmi-revalóságoknak ellene szegezzen, mellyek talán büszkeségében, hírében, 's erkölcsiségében megsértették.

Az írásai által eszközlött befolyás igen nagy volt. Önszózatát lelte fel benne a' jelen század. Egyszer'smind más benyomások és elvek is iparkodtak utat törni. Byron a' társaságnak kétségbeesést és veszélyt jövendölt. Illyes esetekben szokás szerint erős hajlandóság mutatkozik a' mysticismusra. Tisztább égkörökben keresünk menedéket, mellyek a' mindennapi élet' fürgetegein és vak esetein fölülemelkedve nyugalmat és vidámságot képesek szerezni. Igy tértek *Coleridge*, *Wordsworth* és *Shelley* Anglia' nagy tengereinek part-

jára vissza, hol egészen költői lelkesülésnek bocsátkozának, búsongó hangokban, idealis tisztaságu himnuszokban; megmagyarázhatlan mélységű bájjal, fél platói characterrel, melly Byronnak dühöngő lelkesedésétől, 's Scott Valternak történeti, és lovagvitézi geniusától egyiránt különbözött.

E' férfiak' legkitünőbbike Wordsworth vala. Neki a' költészet volt mindene. Crabbe' befolyása, valamint Cowperé és Burnsé érezhető vala geniusában, de némi kifinomított, szelidített módra. Cowper' vallása ábrándozássá változott. Burns' érzékenykedése német szint ölte. Wordsworth nem foglalkozott egyedül a' hegybérez' amarantjával, az erdő' pacsirtájával, vagy őzikéjével, hanem panaszlá a' szegény szamar' sorsát is, mellyet a' pór görcsös bottal 's korbácscsal nógat előre. Voltak könyüi egy butaeszü nőért, 's philosophiai gondolati egy átlyukgatott köntös' látásakor. Valami van benne, a' mi Crabbéra emlékeztet, ki örömet lelt a' szegény' ezondráinak leírásában. Wordsworth indulatos, érzékenykedő okoskodásra fakad ki az illyes rongyok felett. Shakspeare' némelly darabjában van egy személy, ki nem tesz egyebet, csak álmodzik és sír. Ezek minden életfoglalatossági a' szegény Jakabnak, 's ő benne találni meg Wordsworth' költészetének tulajdon példányát is. Nem épen igazság nélkül lobbantatik szemére az aprólékoskodás. Mert a' költészetet lealacsonítani téssen, ha azt valaki kizárólag és előkelően alszerű helyekre használja, miben Wordsworth legjáratosb. Az erőltetett természetiség elkerülhetlenül illy rendszertől ered.

Coleridge képzelgőbb, kevesbbé philosophus, kevesbbé tökéletes. Ő nem tudja igazán, milly czélra törekszik, mellyik rendszerhez szegődött. Csak nem minden műveiben fényeskedő, szerteszakadozott töredékekre akadunk, mellyeknek nincsen középponti egységek. Keresztyén hazafiusága keverve van középkorból kölcsönözött babonasággal. Ő ingadozó, indulatos röpte, festői színezése, 's rövid characterrajzai egy igen

homályos légkörben tűnnek el, hol nehéz magunkat feltalálnunk.

Shelley a' példázatos ihletésekkel álmodozó, a' sajátóságos becsü költő és philosophus, *Byron*nal utazott az *Archipelaguson* és *Középtengeren*. Nem furcsa dolog-e azon egy hajóban e' két férfit látni? Egyik a' legdühöngőbb scepticismusra hagyottan, másik a' keresztyének' istenit tagadva, az egész természetet isten gyanánt ölelve, neki némi bálványtiszteletet szentelve, az istenséget fákbán és tengerhullámokban, a' felderülő virágokban, valamint a' szárnycsattogató madarakban keresve. *Shelley* istentagadónak nevezé magát. Költőileg merész, de a' legnagyobb lángészhez méltó idea vala, spinosismust választani éltető lelkeül a' költészetnek. Már a' hindu költők ezt cselekedték, és *Shelley*, ki őket soha nem olvasá, közelített hozzájuk, az ő és azok' lelkesedése között fennforgó hasonlóság által.

Szülőföldéről száműzelve, szüntelen, mint *Byron*, a' papokat szidalmazta, mint *Byron* a' nemesség és királyok ellen átkozódott. Végre elveszett egy hajótörés' alkalmával az adriai tengeren, 's nap' szálltakor *Byron* illatos fákból alkotott máglyát gyujta meg, melly a' lángészre és mostoha sorsra vele rokon barátnak holttestét megemészsze. Különös példázolat, és különös nézőjáték. Valljon nem azt kell-e mondanunk, hogy a' scepstis' elvei egymást viszont emésztgetik, míg végre valamelly pusztában elenyésznek?

A' társaság' megtámadtatása *Godwinnak* közvetlen követője, *Lord Byron*, által; idealis fölemelése a' társaságnak *Coleridge* és *Wordsworth* által; megtámadása nem egyedül csak a' keresztyén vallásnak, hanem a' theismusnak, hanem minden egyéb vallásoknak, sőt magának az egyetlen istennek, a' minden-ség' teremtőjének is *Shelley* által: im ezek azon lelkesítő források, mellyeket az említett 19d. századbéli angol költőknél észre venni. *Pope*' iskolája minden ál-

lásaiból kiforgattatott, sőt még Cowper' versei is félen-
keknek és hidegeknek tartattak.

Az új iskola' körében más alsóbb rendü elmék
sereglettek össze, kik mindazáltal nem voltak akár te-
hetségerő', akár fellengzés', akár mély érzelem' hi-
ányával. *Leigh Hunt* rendetlen, tüzes, de nem kép-
zelő erő nélkül való. *Savage Landor* különös költő, jó
prosairó, ki a' hirlapok ellen hadat izent, 's kin ezek
úgy állottak boszut, hogy őtet egészen észrevétlenül
hagyták. *Bowles*, ki nek sonettjei nem ugyan kellem,
hanem ujság nélkül igen is szükölködnek. *Moore Ta-
más*, ki csodálatra méltó stílus-ereje miatt talán felettébb
is magasztaltatott; végre némelly mások, kiknek ne-
veik kevesbbé ismeretesek, hogy sem itt elé kellene
hoznunk.

Láttuk a' francia zendülés' mozgását, melly szint-
azon gyűlölséggel viseltetett a' vallás, millyennel a'
társasági rend ellen, különféle irányzatokban kifejlőd-
ve. Befolyása leginkább mutatkozott egy férfin, ki
tüzes 's nagy behatásu lángészszel megáldatva, épen
olly nagy utálattal viseltetett minden gonosz, milly
lángoló szeretettel minden jó iránt. Ezen férfit *Southey*
vala.

Nem függött senki örvendetesb szívvel ama' szép
reményeken, mellyekkel a' nagy francia országos for-
radalom' hajnala Európának ajánlkozott, mint *Southey*.
Ő még teljes lelkéből *Jacobinus* vala, és *Godwin'*, *Ma-
ckintosh'*, 's *Priestley'* zászlója alá esküdött. Első szü-
leményei dicsérő énekek valának a' szabadságról, és
egyenlőségről. Hanem midőn észrevév az irtózatos-
ságot, kannibali jelenéseket, mellyek a' rendülésből
következtek; midőn észrevév az alnép' kormányának
ádázását, melly nem csak egész Európát gunynyal il-
letni vakmerészkedett, hanem saját belső rendelke-
zésében is tökéletes örültséget árult el, 's azon ország-
nak, mellynek javát elő kellett volna mozdítania, ké-
szantag, 's egész erejéből ártott: akkor felháborodot-
tan 's megrázkodva elfordult, elvetette első bálvány-

képét, a' 18d. század' philosophiáját, mert sárral és vérrel mocskolva volt, 's mint valami menedéktemplomba, a' vallási tanítás', monarchiai elvek', és absoluta theoriák' paizsa alá szabadította magát.

Ennél fogva az ő léte két egymástól egészen különböző szakaszra oszlik. Egyik a' monarchiai rendelkezés ellen lelkesítő ének, a' másik ékesszóló pártolása minden megállapítottnak. Southey, a' szökevény (mint Byron nevezi), egy emberséges, az ő első szerelmében megcsalatott férfi, ki a' csalatkozás' észrevevése után, mellynek áldozatává lön, utálattal verdesi az elébb istenül imádott tárgyat.

Azonban forró képzelő tehetségének elégséges élelemszerre volt folyvást szüksége. Könnyüded, tarka szárnyakon már fel, a' megmérhetlen fellegekbe, emelkedett, már alá, a' hindu és arab költészetnek ismeretlen országába bocsátkozott, 's belőlök épen olly szép, valamint erős és eredeti töredékeket hozott, millyenek „Madok, Thalaba, és Kehama' átka.“ Végre miután az ifju költőnek ezen láza maga magát kimerítette; értelmi erejét tettleges tárgyakra fordította, 's a' valóságosan létesült történeteket olly világossággal és erővel festette, hogy eléggé nem csodálkozhatni rajta. Illyen szülemények a' Brasilia' történetei, és az anyaszentegyházei, Nelsonnak, 's többeknek a' legnemesb és élénkebb írásmódban eléadott életrajzaik.

A' néplázadási elvek ellen való visszahatás Southeynél sokkal hevesebben és általhatóbban jelentkezett, hogy sem százada eltökélett boszuságot ne nyilatkoztatna ellene. Ennek kikerülésére egy kellemes mezei magányba vonult, hol az emberekről elfeledkezék a' nélkül, hogy ezek elfelednék őtet.

Burke, ki a' franczia zendüléssel szemtől szembe szállva viaskodott, és a' politicalai iszonyuság ellen mennydörgött, ékesszólását mindazáltal a' népzendülési gondolkodás' műhelyén képzezte ki. Értekezése a' felengzőről egyetlen egy alapon, az iszonytatón, épül. Némelly írók szaván fogták őtet. Azon vérengző dra-

ma, mellyet Franciaország Europa előtt játszék, különben is valódilig irtóztató tanulság vala, melly jelenleg ismét feledésbe mentnek látszik lenni.

Radcliffe asszony tárgyias iszonyatosságra alapítá románját, kísértetekre, éjjeli tüneményekre, erdők' és mélységek' setétségére. *Lewis* a' „szerzetes“ írója *Radcliffe*' phantasmagoriájához még bujálkodó és ördögi jelenéseket is társásított. Azonban e' két románszerző' uralkodásának csak hamar vége szakadt. Olly behatással voltak ők az elmékre, mint galvanismus az inakra. Ingerlettek, sértettek, kinoztak a' nélkül, hogy az értelmi tehetségnek, ujságvágnál egyéb éledeletet, nyújtottak volna.

Legnagyobb fénylősöknek néhány évvel utána egy Irlandi elragadta koronájokat, 's magát ékesítette fel vele. Az ismeretes *Mathurin* fölmulta mind kettejüket phantastai izetlenségben és dühöngő szerfelettségben. A' tetemek, holttestek, és csontvázak, mellyektől pezsgettek szüleményei, csak hamar elfárasztották az olvasót, 's a' borzasztó románok Német- és Franciaországokra szálltanak örökségül, hol szinte boszonkódásig szaporodtak meg.

A' gondolkozásnak olly sok szüleményei, és küzdései nem lehettek el a' nélkül, hogy alkalmat ne adnának egy szoros középponti ítélőszék' felállítására, mellynek bírálati minden munkálatokra és elmebeli tehetségek' törekedéseire kiterjeszkedtek. Ezen hatalommal még e' század' elején fölfegyverkezék Angliában az időszakai sajtó, 's megállapítatott az Edinburgi szemle (*Edinburgh Review*), melly mint a' whigek' organuma sokkal nagyobb hévvel támadta meg a' torykat, hogysem ez utolsóknak oltárt oltár' ellenébe, bíróséket bírósék ellen ne kellett volna állítniok. Így támadt az Évnegyedi szemle (*Quarterly Review*).

E' két középpontra, mellyek a' társaság' ellenkező ereinek, a' jövődőség felé szárnyalásnak, és az elmulthoz ragaszkodásnak közbenjárói, czéloztak idővel minden alárendelt Ismértetések, mellyek koron-

ként jelentek meg, 's mellyekből némelleyek ismét eltűntek. 33 évtől fogva észrevenni különösen a' whigek' részéről az „Új havi tárt“ (*New Monthly Magazine*), a' toryak' részéről pedig a' „*Blackwood's Magazine-t*.“ Ki ezen időnkénti jelenéseket, mellyek az újabb angol literaturában olly tágos helyet foglalnak el, számba nem venné, az tetemes hibát követne el. Csak azt vegyük figyelemre, kik voltak a' britt journalírók, úgy a' legjelesebb emberekkel ismerkedünk meg bennük: Scott Valterral, Byronnal, Coleridgezsel, általában minden említettekkel, és még másokkal is, kiknek neveit hallgatással el nem mellőzhetjük: Jeffreyvel, Gifforddal, Hazlittel, Crokerrel, Campbellel, Moore Tamással, Broughammal, kik közül némelleyek parlamenttagok, mások költők, vagy jeles tudósok.

Legkiterjedtebb értelmi erő mind ezek között Lord *Broughamé*, az előhaladás' és felvilágosodás' fiáé, ki ügyvéd volt a' nélkül, hogy hivatalának apróságos szokásait sajátjává tenné, ki mint parlamenti tag soha meg nem szünt valódi tudós lenni, ki mindennek helyet talált gondolkozásában, kinek a' legnehezebb problémák' megfejtése csak játék, csak kellemes foglatosság. Írásmódja erős, és képekkel gazdag, eleven, festő, teli velős észszel és utánozhatlan logicával.

Broughan' célja political volt. Byron, Wordsworth és mások metaphysicai és költői irányt követének, melly visszatérést foglalt magában a' régi dramához, shakspeari írásmódhoz, általváltoztatást a' lyrai és elegiai költészetben. Harczbirák léptenek fel, kik között jelesen *Giffordot* és *Jeffreyt* kell megkülönböztetni; egyik igen jártas Angliának régi nyelvében, és a' 16. század' literaturájában, a' másik satyrai lélek, jó szerző; hanem kérlelhetlen ellensége minden nevetségesnek. E' két férfiak, kik a' tudományos pártok' fokán vezérekül álltanak, sok ideig rémulésökre voltak minden egyéb literatoroknak. Gyakran igazságtalanul; de még is sok jó ideát terjesztettek el. Az általok minden fonák rendszabások, és hibák ellen

indított háboru ösztönül szolgálta a' nagy költők' értelmi erejének, 's kényszeríté őket jövendőben jobb gyümölcsök' érlelésére.

Byron és Scott Valter szüntelen ostromoltattak általok. De ellenben nem csak egyedül e' két remek énekes, hanem Campbell és Wordsworth is ezen folyton rettentő polemica' fullánkjának köszönik egy részét azon termékeny munkásságnak, mellyben magokat megkülönböztették.

Ezeken kívül voltak még más műbirák is, kik, úgy szólván, csak csatepatéztak, kik csak jó szerencsére sütötték el fegyvereiket, a' mint vagy szeszély, vagy hajlandóság vitte reá őket. *Wilson*, a' *Blackwood's Magazine*' igazgatója, első rendben állott ezen critica' vitézei között. *Hazlitt*, kevesbbé festői, inkább csipkedő, és phantastai, ugyan azon tisztre, ugyan azon átokra szánta magát. Íróval ismerkedünk meg benne, terv és összefüggés nélkülivel, ki csak saját önmeghittségének hódolván, már bohódsi lapoczkával, már földmérői czirkalommal él, ki a' szerelmi dalok' gyűjtésének alkalmával erkölcsre tanít, 's egy dramára nézve boncztudományi oktatást tart. Az ő vakszerencsére kilövelt nyilai jobbára czélt érnek, 's az olly hires, mint megutált *Hazlitt* szegényül halt meg a' nélkül, hogy valami jeles nagy munkát mutatott volna elé.

Ha a' legnagyobb elméktől származott munkák' valóságos és egyenes befolyását összevételjük a' *Review*-kéval, meg fogjuk ismerni, hogy ez utóbbiak magokkal ragadták a' közönséget, 's olly munkát hajtottak véghez, mellyről magának a' lángésznek is le kellett volna mondania. Az ő időszaki megjelenésök, az ő szüntelen visszatérésök által a' régi ideákhoz sokkal inkább, mintsem értekezéseik' szerzőinek valóságos talentumi által, lassan lassan elvek állapították meg, vagy rendszerek irtattak ki.

Sikerülésök előkelőleg attól függött, hogy tökéletesen megegyeztek koruknak polgárisodási ideáival, valamint attól is, hogy a' társasági előhaladást pártol-

ni törekedtenek. Nekik csak azon elmulhatlan feltétel alatt vannak olvasóik, ha tudják, mi tetszik nekik, 's mit olvasnak legörömelebb, hogy kíváncsiságoknak folyvást új táplálékot nyujtsanak, és okos állandósággal az ő egyet-értésöknek ösvényét kövessek. Ha már egyszer meg van bizonyos közönségök, akkor elragadják azt magokkal, feltéven, ha mindig igazak, és mérséklettek maradnak.

Valóban nincs valami nevezetesebb, mint a' különféle folyóiratokban századunk' kezdetétől fogva kiadott vélemények' változó pályája. Gyülölség Franciaország és az újabb philosophia ellen, elhatározott ragaszkodás a' képviseleti kormányhoz: ez volt az Edinburgi szemle' főcharacteres első alapításakor. Lassan lassan megbékült a' nyilvános véleménynyel. Kivetkezék a' francziák elleni elöitéletekből, elfeledé némelly újabb írók' költői rendszere ellen mutatott idegenkedését, lecsillapítá haragjokat a' republicai elvek ellen, és így támadt a' mai Edinburgi szemle, melly összehangzásban áll a' mérsékelt constitutionalis whigek' véleményével, kik a' királyi széket, a' szabadsággal együtt akarnák fenntartani.

Hasonlólag az Évnegyedi szemle, melly elébb olly önfejű, olly csipkedő, 's a' királyi hatalmat és kiváltságokat illető tulságos véleményekhez olly anynyira ragaszkodó vala, észhez illőbb gondolkozáshoz szokott, mellyet jelenleg is mutat.

Ollyan folyóírások is támadtak Angliában, melylyek egészen sajátságos és új véleményeknek voltak képviselői. Bentham mint egy új philosophia' alkotója lépett fel, mellynek vizshangjává lön a' Westminsteri szemle (*Westminster Review*). A' régiségbuvárok' tudományát a' Visszatekintő szemle (*Retrospective-Review*) alkotá. A' whigek a' világiak' (cosmopolita) megtámadására az Új havi tárt (*New Monthly Magazine*) állíták fel. Nagy hévvel keltek ki azon kemény vizsgálat ellen, melly alá a' mindenfelől támadt criticák, a' literaturát, és nyilvános viseletet vonták. Úgy

tetszik, mint ha nem vették volna észbe, hogy a' legújabb kor' minden elméinek ezen műhelyében képződtek ki, valamint azt sem, mit Lady Montaigne olly érezhető kifejezéssel mondott: „ha a' critica trágya, arra való, hogy a' földet termékenynyé tegye.“ Azon új ideák' lajstroma, mellyek negyven évtől fogva divatoztak, az ugyan ezen időben megjelent Szemlék' és folyóirások' könyvtárában foglaltatik. A' legjelesebb parlamenti szónokok, a' leg emlékezetre méltóbb statusférfiak vettek részt annak szaporításában.

Láttuk, mikép szülé Byron' iskolája *Shelleyt*, ki sok más alsóbb rendű költőnek utat nyitott. Egyik közülök, *Keats János* megérdemli, hogy névszerint említessék; tüzes, szenvedélyes lélek, ki egy ujságcikkelyt annyira szívére vett, hogy megölte magát, mivel verseit holmiben gáncsolá. A' Scott Valter által eszközlött fellengés még termékenyebb vala. Ő uralkodott egészen az újabb románon, sőt még azon írókban is, kik talentumaik' sajátságai által elütnek tőle, feltalálni az erkölcsök' és népek' ama szoros ismeretének nyomait, mellyek Scott Valter' előadásait olly kedvesekké teszik. Úgy törekedik az irlandi *Banim*, kinek tudományos hajlandóságai Scott Valteréivel szemben ellenkeznek, tulságos, és komor indulatú előadása mellett is, az irlandi pór nép' erkölceit és szokásait lefesteni, 's régi nemzeti viseletébe öltöztetni. Minden irányzatban ugyan ezen tüneményeket vehetni észre. Az Anastasius' szerzője *Hope Tamás*, és *Morier* próbát tettek az idegen szokások' szabad, vonzó, 's lehetőleg hív, és tarka rajzolásában. Anastasius igen szép ábrázolata Napkeletnek, annak szenvedélyeivel, characterivel és hőseivel. Haggi Baba és Zohrab szinte nem kevesebb becsüek, ámbár írásmódjok kevesebbé pompás, 's érzelmök kevesebbé fellengő. *Edgeworth* leányasszony, mint Scott' gyakorúja, ezzel csak nem egy időben rajzolta le egy vadon vidéknek népsajátságait. De mindenek felett erkölcsi czélra törekedett. Erkölcsökön és ideákon akart jobbítani, és ezen igen szembetűnő

hajlandóság, melyet Richardsontól kölcsönze, talán némi kis hidegséggel vonta be különben csodálatra méltó románjait.

Nem akarjuk azon számos románszerzőnéket előhozni, kiknek a' korukbeli hírlapok és folyóirások rendben kis templomokat emeltek, mellyek már ismét csak nem mind beroskadtak. Utánzóí lévén Harlove Clarissa' atyjának, az apró körülállások' nagy festőjének, azon mesterséget, mellyel ő a' hat findzsával megrakott theasztal' leírásának némi romantos érdeket kölcsönzött, még messzebbre vitték nálánál. E' nembeli tökéletesedés csak hamar annyira ment, hegy fázrasztóvá 's unalmassá lön. Scott Valter' természetes szülőttei, *Grattan*, *James*, és *Hamilton* olykor a' közszerűnél magasabb érdekig fölemelkedtek, 's képeket állítottak elé, mellyeknek szinei eléggé elevenek valának arra, hogy itt említést tehessünk rólok.

Ezen szinte bujálkodó termékenység' láttára, ezen hatalmas felvirágozására a' sokféle értelmeknek, nem azt kell-e hinnunk, hogy a' föld' nedvének kifejlésénél vagyunk jelen, melly bizonyos éghajlatok alatt a' földből felbuzong, ha azt valamelly sűrű harmat áltáljárta, 's váltig megtöltötte.

A' parlamenti ékesszólás illy nagy mozgásoktól el nem maradhatott: azért is dicséretesen látjuk *Canninget*, *Wilberforcet*, *Burdettet*, *Mackintosht* és *Peelt*, *Fox* és *Burke* után következni. Ezen hatalmas had' fokán *Canning* és *Brougham* tünteték ki magokat. Az inkább simulékony, és sok színű, mint nagy értelmi különféleséggel felruházott *Canning*' szónoksága szédítőbb, elragadóbb vala, hogysen vágytársae. *Brougham* ellenben velősb bizonyító erővel, rugósb idegű és általhatóbb dialecticával bir, mint *Canning*. Ő inkább és igazábban szónok, 's kevesbbé költő, jobban philosophus, 's kevesbbé széplélek.

A' szószék' ezen diadalmi alatt az értelmi erőnek egyetlen országa sülyedt le szembetűnő közepszerűségbe, tudniillik a' drama, melly mindinkább köze-

ledni látszott az elhaláshoz. *Sheridan Knowles* költői festéseket és házi jelenéseket ada hozzá, mellyek nem valának érdek nélkül. *Milman* a' régi játékszínek után képzett beszédekkel gazdagítá, mellyeknek szinte megvala érdemök. A' kisebb francia darabok, mellyek az angol szinpadon kisebb vagy nagyobb szerencsével utánoztattak, az alsóbb rendeket gyönyörködteték. *Mitford* leányasszony Rienzit tűrhetőleg jól dramatizálta. De valami nagyobb víg- vagy szomorújátékszerző hol sem mutatkozott. Egyes diadalok nem mozdították elé a' nagy meghódoltatást, 's a' játékszín a' közönségnek legnyomósabb tömegétől elhagyatott, azoktól, kik bíráltnak, 's kik foganatosakká tudják tenni bíráltaikat.

Azalatt Anglia' sorsa mindinkább közeledett megéréséhez. Az Europa és Franciaország közt fennforgó erőszakos harcznak egykorúja, 'ugymint a' minden dicsőségnek, a' kigondolás' és végrehajtás' minden munkás tehetségének, mellyet felebb említünk, kifejlése sokkal fényesebb vala, hogy sem sokáig tartó lehetne. Midőn végre a' diadalmas Anglia magát kinyugodta, midőn rettenetes ellenségétől megszabadulván önmagával foglalkozhatott, még nagyobb szerencsétlenség látszott őtet fenyegetni.

Bonaparte' ostromlásai által Nagy-Britannia' belső rendelkezései megerősödtek. Bár mi hatalmasan bujtogatta is Európát a' revolutionaris és democratiai szellem, Angliának régi aristocrátiáját még sem rendithette meg. Emez csak ellenségét látta amabban, mig annak jelképe Franciaország, képviselője pedig Napoleon vala, kit Nagy-Britanniának esküdt ellensége gyanánt lehetett nézni.

Az óriás' megbukása után minden más alakot vön. A' democratiai szellemnek feloszlató ereje lehatott most ezen ó, 's régtől ingatott társaságnak fenékkövére. Mióta az ujító ideák kelendőkké lettek, a' szellemi mozgásban igen észrevehető alábbszállás jelentkezett. Egy francia hirlap (*Journal des Debats*) igen helyesen

mondotta: hogy a' britt írók' jelenlévő aratása nem más egy korábbi aratás utáni böngészésnél.

Az igaz, hogy a' költészetben és szónokságban, általán fogva a' szépliteratúrában, bár milly lelkesek, és kellemesek legyenek is a' mostani szerzők, még sem lehet őket a' közvetetlen elébb éltekkal összehasonlíttani. *Galtban* van ironia és lelkeség; *Cunningham Allan* érzéki könnyűséggel bír; *Hook Tivador* a' paloták és előteremek' körülállásait finomsággal ábrázolja; *Morier* a' napkeleti erkölcsöket igen módosan festi. Hanem mind ezen félnevezetességek közepett, mellyeknek saját érdemeiket nem akarjuk elperleni, hol van az a' lángész, melly mint valami magas bércz fölemelkedik, és melly minden egyebeknek törvényeket szab?

Bulwer, a' jelenlévő literatúrának Angliában feje, minden vágytársai fölött bírja azon érzelemmel dús és elragadó hajlékonyságot, melly kellemes olvasatúvá teszi a' művet még akkor is, ha nem vagyunk a' szerzővel egy véleményen. Az ifjabbik *Israelinek* gondolatbősége, eredeti írásmódja, és ollykor hatalmas tolla van. Az *Ettricki juhász*, kit felettébb magasztaltak kortársai, 's azt látszottak róla feltenni, hogy juhász sem nem írhat, sem nem olvashat: gyarkorlott, kellemes, néha indulatos költő. *Hemans* asszonyról, *Mitford*, és *Landon* leányasszonyokról sem kell elfeledkeznünk, kik sem ékesség', sem tactus' hiáva nélkül nincsenek, 's kiknek Musája néha a' lelkesedésig felszárnyal.

A' történeti munkálatok Angliában szint azonkép érdekességre és talentumra nézve, ugy látszik, sokat vesztek. Míg *Scott*' és *Byron*' idősza tartott, volt Nagy-Britanniának *Chalmerse*, *Turner Sharonja*, *Mitfordja*, és *Southeyje*. *Turnernek* és a' *scott Chalmersnek* mint régiségbuvároknak és tudósoknak kevés vagytársok vala. Egyik az angol szászok' derék történetének szerzője, rendkívüli tudosságának forrásaival jeles írásmódi elsőséget köt egybe. *Chalmers* rendetlen, külö-

nös. De Caledonia című munkája a' tudományosság' forrása. Mitford képviselője az angol aristocratiának, és az új ideáknak. A' spartai és athenei görög társaságok' idealis szépségéről közönségesen bevett véleményeket nagy tüzeskedéssel támadja meg. Őutána csak emlékezetességek' írói', vagy alsóbb rendű szerzők léptek fel. Most többé nem a' literatura, hanem főleg a' politica uralkodik Angliában. Minden a' pártok' nagy és erőszakos mozgásának, a' népségi szenvedélyeknek, és philosophiai ideáknak, az intézetekkel és régi szokásokkal küzködőknek, van alája vetve.

Maltens Bibl. d. neuesten Weltkde. 1834. V. VII.

CZUCZOR GERGELY,

prof., m. tud. társ. I. tag.

AZ EUROPAI ÉJSZAK, ERKÖLCSI ÉS TÁRSASÁGI VISZONYAIVAL.

Az általános súlyegyennek ama' nagy törvénye, melly szerint éjszak' és dél' népei egymásnak sorban világot és fölvilágosodást küldenek, korunkban sincs még erőn kívül. Az éjszak-földszarki tartományok, mellyek a' polgárisodásban mindenkor legifjabbak valának, arra rendeltetvéknek látszanak, hogy e' polgárisodást magok tökéletesítsék, annál nagyobb bel erőre 's hatalomra emeljék; a' sugártömeget, mellytől megvilágítottak, öregbítsék, 's utóbb az állapotba maradt délnek, azon bölcsőnek, mellyben a' mozgás képződött, a' nélkül, hogy maga rendkívüli tökélyre jutott volna, visszaküldjék.

Ugy tetszik: e' tünemény némileg szükséggé vált. Mindenütt tapasztalható. Nagyobb kisebb mértékben ó, és új történetekben uralkodik. Az első szikra Indiából, talán Chinából pattant ki, keresztül hasította Assyriát, Phoeniciát, Judaeát, Perzsiát 's Kis-Ázsia' partjai' hosz-